

Grafične tehnike niso bavbav

Diana Šercer Stojanović
Osnovna šola Božidarja
Jakca Ljubljana

Povzetek: Kot likovnica, aktivna v podaljšanem bivanju v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju (VIO) osnovne šole, se že leta srečujem z dilemami in negotovostmi kolegic razrednih učiteljic pri likovni umetnosti. Eno večjih neznank jim predstavlja področje grafike. Zaradi prešibkega teoretičnega in praktičnega znanja s tega področja so negotove in se razen preprostega odtiskovanja (pečatniki iz naravnih materialov, izrezljane radirke, frotžaži ipd.) redkeje lotevajo likovnih nalog, povezanih z grafiko. Nedavno povabilo na strokovno izobraževanje za učitelje me je spodbudilo, da se temu problemu posvetim malo bolj. **Gljučne besede:** grafika, grafične tehnike, odtiskovanje, likovna umetnost, 1. VIO OŠ, podaljšano bivanje. **Graphic Techniques Are No Boogeyman. Abstract:** As an artist, active in the after-school care for the first educational triad (VIO) of primary school, I have been encountering the dilemmas and uncertainties of fellow classroom teachers during art lessons. To them, one of the greatest mysteries is graphics. Due to their poor theoretical and practical knowledge of it, they are unsure of themselves and, with the exception of simple printing (signets made of natural materials, carved rubbers, frottage etc.), rarely take on art assignments connected with graphics. A recent invitation to a professional training programme for teachers has encouraged me to devote more attention to this problem. **Key words:** graphics, graphic techniques, printing, art, 1st educational triad (VIO), primary school, after-school care.

Zadala sem si naslednje cilje:

1. Pojasniti osnovne pojme s področja grafike.
2. Osnovne grafične tehnike čim bolj poenostaviti,
3. Praktično izvesti/preizkusiti poenostavljene grafične tehnike, ki so primerne za delo v
1. razredu osnovne šole.

Osnovni pojmi

Beseda »grafika« izhaja iz grške besede GRAPHEIN, ki pomeni *pisati, vrezovati*. Z grafiko se v sodobnem svetu srečujemo prav vsak dan, saj smo na nek način odvisni od raznovrstnih tiskovin: plakatov, oglasov, časopisov, knjig ... Grafika je tehnična in likovna panoga, pri kateri tiskamo, odtiskujemo iz raznih materialov in površin, ki jih primerno obdelamo, nanje na različne načine nanesimo tiskarsko barvo in na različne načine odtiskujemo na papir, tekstil, les, kovino ... Material, iz katerega odtiskujemo, oblikujemo v **tiskovno ploščo**. Vanjo vrežemo, izdolbemo, vgraviramo ali s kemičnimi postopki vnesemo **likovno zamisel**. Za tisk pripravljeno ploščo imenujemo

matrica ali kliše. Matrico premažemo s tiskarsko barvo in ročno (posebej prirejene kosti, hrbtna stran glavnika, ročni valj) ali s pomočjo stikalnic odtiskujemo na **nosilec tiska – tiskanec** in tako razmnožujemo **odtise – grafične liste**, ki jih na koncu ustrezno označimo in podpišemo – **signiramo** (B. Jesih).

Ločimo industrijsko in umetniško grafiko, ki pa se lahko med seboj dopolnjujeta. Razlikujeta se predvsem v načinu reprodukcije, od česar je odvisno tudi število odtisov in v končni fazi njihova vrednost. Industrijska grafika se poslužuje tehnik, ki omogočajo hitro in masovno reproduciranje, danes predvsem s pomočjo računalnika. Pri umetniški grafiki pa gre v celoti za ročno delo, zato so umetniške grafike (signirani grafični listi) izdelane v majhnih nakladah in imajo veliko vrednost. Umetnik – grafik išče poleg možnosti razmnoževanja predvsem specifične likovne kvalitete, ki mu jih nudijo različni postopki odtiskovanja, zanj je pomemben izraz, ki ga posamezen postopek nudi.

Grafične tehnike v umetniški grafiki delimo na štiri osnovne skupine, ki se razlikujejo po načinu

izdelave matrice oz. po načinu odtiskovanja iz obdelane matrice. Znotraj štirih skupin poznamo številne različne načine obdelave tiskovne plošče – grafične tehnike.

1. Visoki tisk

Barva se odtiskuje na tiskarsko podlogo (tiskarnec) iz **visokih – dvignjenih** delov matrice. Globoki – vgreznjeni deli ne sprejmejo barve, zato je na tistih mestih površina na odtisu nepotiskana. Odtis visokega tiska ima **odtisnjene površine rahlo ugreznjene** v površino tiskarske podloge.

Grafične tehnike visokega tiska: linorezi, lesorezi, rezanje v mavec, tisk s pechatniki, tisk s šablonami, tisk z naravnimi materiali, kolažni – montažni tisk, visoka kolagrafija, visoka jedkanica, bakrorez v visokem tisku

Preproste grafične tehnike visokega tiska, pogosto uporabljane v 1. VIO OŠ:

Z njimi se učenci seznanjajo z osnovami tiskanja. Odtiskujemo lahko s skoraj vsake površine, četudi je nismo predhodno posebej obdelali: prst, struktura kamna, listja, lesa ... Odtiskujemo dele telesa, odtiskujemo s pechatniki iz naravnih ali odpadnih materialov, odtiskujemo simetrično (s tempera barvami ali z mehkim svinčnikom), delamo frotaže – drgnjenke.

2. Globoki tisk

Barvo vtiramo v **poglobljene – izdolbene ali izjedkane** dele matrice, od koder se nato pod visokim pritiskom odtisne na tisk. podlogo. Navlažen papir se pod pritiskom stroja upogne – vtisne v poglobljene dele matrice in izsesa barvo iz globine. Tako iztisnjene površine so na odtisu vidno **izbočene**.

Grafične tehnike globokega tiska: mehnične tehnike (globoka kolagrafija, bakrorez, suha igla, mezzotinta...), kemične tehnike (jedkanica, akvatinta...)

3. Ploski tisk

Matrica nima različnih višin, barvo nanašamo na ravno površino. Iz take tudi odtiskujemo. Potiskani in nepotiskani deli so na tiskarski podlogi enako visoki. Grafične tehnike ploskega tiska: različne litografije, monotipije (pozitivna, negativna, lavirana, barvna)

4. Sitotisk sodi med novejša področja grafike.

Pri sitotisku vtiramo barvo na tisk. Podlogo skozi fine mrežice, ki so prirejene tako, da so odprte na določenih mestih, na drugih pa s šablonami ali

emulzijami zaprte. Barvo vtiramo skozi odprte dele na tiskano podlogo, ki je pod sitom, napeta na okvir.

5. Najnovejše področje grafike pa je **Računalniška grafika**.

Poenostavljene grafične tehnike

V prvem VIO izvajamo le nekatere grafične tehnike visokega tiska (kolagrafija, šablonski tisk, kolažni tisk, tisk s pechatniki) in ploskega tiska (monotipija) ter računalniško grafiko, ki pa se ji tu ne bom posvetila.

Vemo, kako veliko časa in načrtovanja nam včasih vzame izvedba preproste naloge, če ta na primer vključuje selitev v drug prostor, večje materialne zahteve in podobno. Pri načrtovanju aktivnosti sem o tem veliko razmišljala in poskušala najti alternative. Da ne bi bili »odvisni« od grafične preše v likovni učilnici (poleg menjave učilnice se je predhodno potrebno uskladiti z urniki drugih učiteljev in oddelkov ...), sem namesto grafične preše predvidela **gospodinjsko prešo za izdelavo testenin**, pri odtiskovanju pa si lahko ročno pomagamo tudi **s tršim kartonastim valjem, ki nam ostane od kuhinjske folije**. Za lepše, mehkejše odtise lahko pred odtiskovanjem matrico in papir prekrijemo s kosom **filca**.

Če nimamo plošč linoleja, stekla ali keramike, lahko preizkusimo monotipije na **plastičnih vrečkah**, te ob koncu samo zavržemo v ustrezen koš in si skrajšamo čas pospravljanja.

Kot preprosta za obdelavo se je izkazala tudi **cvetličarska pena**, zaradi drobljenja pa omogoča le preproste motive.

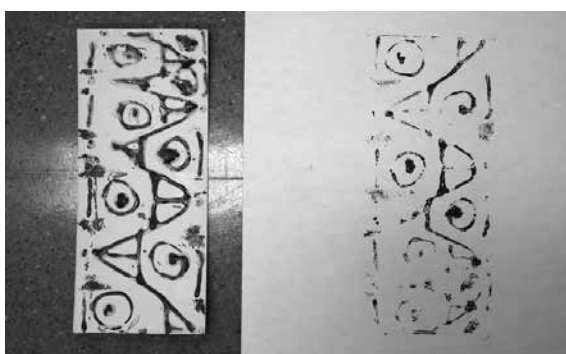
Če nimamo ustreznih grafičnih barv (za uporabo v razredu so najprimernejše tiste na vodni osnovi), se lahko poigramo **s tempera barvami, ki jim primešamo nekaj kapljic glicerina ali lepilo za tapete**. Pravo razmerje predhodno preizkusimo – preveč glicerina oz. lepila barvo raztopi, če ga je premalo, pa se bo barva prehitro sušila.

Za izdelavo kolagrafij je idealno **belo lepilo** za les. Najceneje je, če ga kupujemo v večjih količinah v vedrih, za učence pa ga pretočimo v **manjše tubice**, sama za to uporabljam dobro oprane aplikatorje barve za lase.

Pazimo, da imamo vedno na voljo dva valjčka, enega za nanašanje barve, drugega, čistega pa za odtiskovanje.

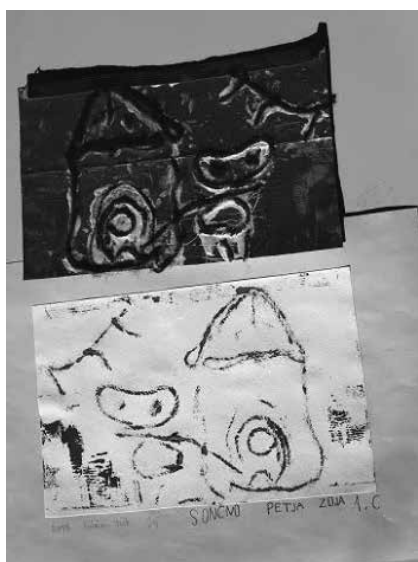
Pri vseh grafičnih tehnikah priporočam izbiro manjših formatov, ker so hitreje obvladljivi in učenci hitreje pridejo do zadovoljivega rezultata. Tako so lahko bolj samostojni, manjša pa je nena-
zadnje tudi poraba materiala.

KOLAGRAFIJA je grafična tehnika, ki jo lahko prištevamo med tehnike visokega ali globokega tiska, za prvo VIO je primernejša visoka. Matrico za visoki tisk izdelamo s tekočim lepilom, najboljše je lepilo za tes. Pri kolagrafiji v visokem tisku »rišemo« z nanašanjem lepila iz tube. Lepilo stiskamo enakomerno in ne preveč na debelo, da matrica ne bo previsoka. Na posušeno matrico nanese-
mo barvo z valjčkom na dvignjene dele in odtisnemo.

KOLAŽNI TISK

Matrico izdelamo z lepljenjem različnih materijalov na tiskovno ploščo. Na matrico nanese-
mo grafično barvo in odtisnemo, barva se odtisne z dvignjenih delov, torej gre za tehniko visokega tiska.

TISKANJE S CVETLIČARSKO PENO, tehnika visokega tiska

Peno z olfa nožem razrežemo na poljubne »režine«, velikost priredimo risalnim listom, v peno vrišemo preprost motiv s paličico za nabolada. Na takšno matrico naneseemo barvo, čez nežno položimo risalni list in filc, enakomerno povaljamo z valjčkom. Odtis previdno dvignemo in ga pustimo sušiti, nato ga signiramo.

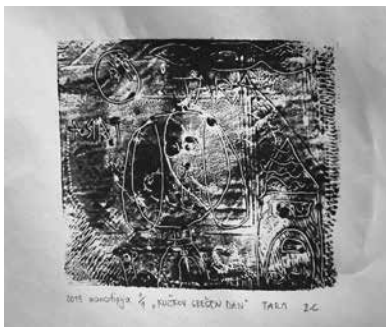
MONOTIPIJA

Za to grafično tehniko ploskega tiska je značilno, da lahko izdelamo le en odtis (gr.; monos = en, tipos = odtis). Za vsak ponoven odtis moramo znova nanesti barvo na matrico in izdelati nov motiv. Za matrico nam služi čvrst material, ki ne vpija barve.

Poznamo več vrst monotipije:

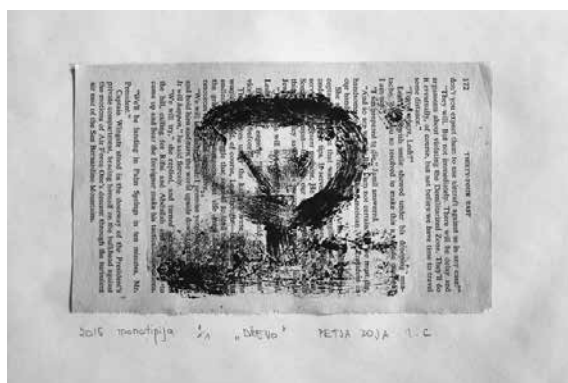
– NEGATIVNA MONOTIPIJA

Barvo z valjčkom naneseemo na tiskovno ploščo, nato vanjo z različnimi risali vrišemo motiv. Pokrijemo z risalnim listom in filcem, nato povaljamo z valjčkom. Odtis previdno dvignemo in ga pustimo sušiti, nato ga signiramo.

- POZITIVNA MONOTIPIJA

Ploščo linoleja položimo na risalni list in jo obrišemo s pisalom, nato risalni list odstranimo. Na linolej naneseemo barvo z valjčkom, nanjo pa previdno položimo risalni list, pri tem upoštevamo obris. Na risalni list rišemo s pisalom, pri tem pa pazimo, da se ne dotikamo z dlanjo. Ko smo z risanjem gotovi, risalni list previdno dvignemo, odtis pa pustimo sušiti. Signiramo.

- LAVIRANA MONOTIPIJA

Na podlago z lepilnim trakom prilepimo kos plastične vrečke. Nanjo s čopičem narišemo izbrani motiv. Čez položimo risalni list in filc,

nato poveljamo z valjčkom. Odtis previdno dvignemo, ga pustimo sušiti, nato ga signiramo.

- BARVNA MONOTIPIJA

Postopek je enak kot pri pozitivni monotipiji, le da potrebujemo več plošč z različnimi barvami. Risalni list položimo na prvo ploščo in narišemo del motiva, nato list dvignemo, ga položimo na ploščo druge barve in narišemo drug del motiva in tako naprej ...

SIGNIRANJE – označevanje grafičnih listov
Tudi učenci svoje grafične liste ustrezno podpisujejo z navadnim svinčnikom. Podpis mora vsebovati (od leve proti desni):
leto nastanka, ime grafične tehnike, število odtisov (zaporedna št. odtisa/št. vseh odtisov), naslov grafike, ime in priimek, priporočljivo je navesti tudi razred in starost učenca.

Kako smo ustvarjali

Ker se pri svojem delu v podaljšanem bivanju letos srečujem s čudovito skupino prvošolcev, sem se odločila, da svoje zamisli preizkusim prav z njimi. Kot enega glavnih ciljev našega ustvarjanja sem si zastavila, da mora biti delo predvsem

učencem v užitek, da jim mora ponuditi primerne rezultate in motivacijo za nadaljen trud. Zato sem potek nekaterih aktivnosti ob sprotni presoji prepuščala njim. Tako smo se skupaj odločili, da grafičnim »eksperimentom« v enem tednu vsak dan namenimo nekaj časa. Med tednom so se sami poljubno odločali, kdaj želi kdo sodelovati, kdaj pa bi se raje igral. Vsakodnevno smo skupaj pripravili delovni kotiček, poskrbeli za zaščitna oblačila in na koncu skrbno očistili vse pripomočke ter za seboj spravili. Prav tako jih nisem omejevala pri izboru motivov. Moja edina zahteva pri ustvarjanju je bila, da z izbranim motivom ustrezno zapolnijo slikovno ploskev, da se po svojih zmožnostih posvetijo tudi podrobnostim. Učenci so se spontano, doživeto in igrivo izražali, velika pustolovščina za njih je bilo dejstvo, da do konca nismo točno vedeli, kakšni bodo končni izdelki. Z veseljem so preizkušali različna risala, izbirali različne papirje za odtiskovanje, z valjčkom nanašali barvo ... Med poslušanjem mojih navodil si seveda niso predstavljali, kaj bo na koncu nastalo. Med delom so drug drugemu pomagali in se spodbujali. Veselje je bilo opazovati, kako se navdušujejo nad svojimi odtisi in odtisi sošolcev.

Včasih je šlo tudi kaj po zlu: nanесли smo preveč ali premalo barve, odtisi so bili zamaknjeni, pri podpisih so kmalu ugotovili, da se morajo na matrico podpisovati zrcalno, ..., vendar se nismo dali motiti, učili smo se in raziskovali naprej.

Namesto zaključka

Naš grafični teden je vsekakor dokaz, da učencev ni težko pritegniti z novostmi in da si želijo različnih vsebin pri pouku. Dejstvo, da imamo v podaljšanem bivanju fleksibilnejšo časovno razporeditev, je bilo seveda dodaten plus. To nam je omogočilo več preizkušanja, raziskovanja, igranja ... po potrebi smo našo dejavnost podaljšali ali jo kak dan preskočili. Ker ni bilo potrebe, da bi ustvarjali vsi hkrati, sem se lahko sprosti posvečala vsakemu posebej in vmes opazovala ustvarjalno dogajanje.

Vsekakor se mi zdi pomembno, da damo učencem na izbiro nekaj različnih orodij in materialov: veliko različnih paličic – risal, da lahko sami izbirajo in preizkušajo različnost sledi, čvrstost ... namesto običajnih risalnih listov pa lahko odtiskujemo tudi na liste iz starih knjig, morda tudi na blago. Ponudimo jim možnost izbire velikosti formata, pri tem upoštevamo tudi njihove zmožnosti: učencu, ki ima težave z dolgotrajno koncentracijo, bomo ponudili manjši format ipd. Če se učenec loti dela po svoje in zna to argumentirati, ga spodbujamo, čeprav se ne drži popolnoma zastavljene naloge. Ostali mu lahko pomagamo na poti do rešitve in skupaj raziskujemo.

Uspešnejše učence lahko dodatno zaposlimo. Za moje prvošolce je največja pohvala, če postanejo »moji pomočniki« in lahko svojim sošolcem pokažejo, kaj znajo. Zelo ponosni so bili tudi, ko sem jim razložila, da skupaj z mano pripravljajo pričujoče gradivo. Nenazadnje pa največjo potrditev zame predstavlja to, da dobra dva meseca kasneje še vedno sprašujejo, kdaj bomo ponovili ... Kmalu, zagotovo! ■

Literatura

1. Tomšič Čerkez, B. Tacar, B. (2010). *Likovne kuharije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
2. Jesih, B. (1993). Študijsko gradivo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
3. Munari, B. (1982). *Rose nell'insalata*. Italija: Corraini.
4. Frelj, Č. V. Strokovni posvet za učitelje umetnostnih predmetov
5. http://www.pef.uni-lj.si/fileadmin/Datoteke/CRSN/Posvet2013/jesen_posveti/Zbornik_povzetkov_Posvet_nadarjeni_umetnost.pdf
6. Učni načrt. Program osnovna šola. Likovna vzgoja. [2011]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo.

Fotografije iz arhiva avtorice.

Katarina Ložar

Gašper Hladnik

